

საქართველო და სევრის ხელშეკრულება

1920 წლის 10 აგვისტოს ქ. სევრში (საფრანგეთი) ხელი მოეწერა „საზავო ხელშეკრულებას“ ერთი მხრივ თოთხმეტ „მოკავშირე და ასოცირებულ ერს“ (სომხეთის ჩათვლით) და მეორე მხრივ თურქეთის სასულთნოს მთავრობას შორის. სევრის ხელშეკრულების მუხ. 89, ნაწ. III, კარი VI-ის თანახმად სომხეთს გადაეცემოდა ზოგიერთი ტერიტორია აღმოსავლეთ თურქეთში, რომლებიც მოიცავდნენ ისტორიულ დასავლეთ სომხურ მიწებს ერზურუმის, ტრაპიზონის, ვანისა და ბითლისის ვილაიეთებში.⁶³⁹ ხელშეკრულება, რომელმაც ოფიციალურად დააკმაყოფილა სომხების მიერ პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე „ოტომანთა მემკვიდრეობაზე“ წაყენებული პრეტენზიების დაახლოებით ორმოცი პროცენტი, არ შეიცავდა ახალი საზღვრების ზუსტ აღწერას როგორც სომხეთსა და თურქეთს შორის, ისე სომხეთსა და სხვა ქვეყნებს, საქართველოს ჩათვლით, რომლებსაც ჰქონდათ ან შეიძლება ჰქონოდათ პრეტენზიები სომხეთისთვის გადაცემულ თურქეთის ზოგიერთ ტერიტორიაზე, შორის. ზემოთ მოხსენებული მუხლის შესაბამისად სომხეთ-თურქეთის საზღვრის, რომელიც სომხეთის ტერიტორიული გაფართოების გათვალისწინებით უნდა გაყვანილიყო, საბოლოო განსაზღვრა აშშ-ის პრეზიდენტს ვუდრო ვილსონს უნდა გაეკეთებინა.⁶⁴⁰ რაც შეეხება საზღვრებს საქართველოსა და სომხეთს შორის, იმავე კარის მუხ. 92-ით განზრახული იყო, რომ ეს „განსაზღვრება დაინტერესებულ სახელმწიფოებს შორის პირდაპირი შეთანხმების გზით“.⁶⁴¹

⁶³⁹ “Treaty of Peace between the British Empire and Allied Powers (France, Italy, Japan, Armenia, Belgium, Czecho-Slovakia, Greece, the Hedjaz, Poland, Portugal, Roumania and Serb-Croat-Slovene State) and Turkey- Sevres, August 10, 1920” in *British and Foreign State Papers*, CXIII, 1920, ed. Edward Parkes et al. (London, 1923), p. 672.

⁶⁴⁰ *Op.cit.*, p. 672.

⁶⁴¹ *Op.cit.*, p. 673.

სხვა მხარეების პრეტენზიები სომხეთის შესაძლო ტერიტორიულ მონაპოვრებზე

სომხების იმედი გაცრუვდა, – ჰარპუტის (მამურეთ-ულ-აზიზის) ვილაიეთი, რომელიც „თურქული სომხეთის“ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ნაწილად ითვლებოდა, სევრის ხელშეკრულების დებულებებიდან გამომდინარე.⁶⁴² მის ნაცვლად სომხეთს აძლევდნენ ფართო გასასვლელს შავ ზღვაზე სანავსადგურო ქალაქ ტრაპიზონით, რომელიც ისტორიულად არასდროს არ შედიოდა სომხური სახელმწიფოების შემადგენლობაში. მაგრამ სომხეთი ტრაპიზონისა და ერზურუმის ვილაიეთების ტერიტორიებზე პრეტენზიის მქონე ერთადერთი ქვეყანა არ ყოფილა. ტრაპიზონისა და მისგან აღმოსავლეთითა და დასავლეთით შავი ზღვის სანაპიროს დართვის იდეას პროტესტით შეხვდნენ პონტოელი ბერძნების მხრიდან, რომლებსაც სწორედ ამ ტერიტორიაზე ჰქონდათ პონტოს ბერძნული სახელმწიფოს შექმნის გეგმა.⁶⁴³ მიუხედავად ამისა, ელეფთერიოს ვენიზელოსის საბერძნეთის მთავრობა მხარს არ უჭერდა შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე მეორე ბერძნული სახელმწიფოს შექმნის იდეას, რადგან ამ გეგმას არარეალურად თვლიდა. ამიტომ ვენიზელოსმა მხარი დაუჭირა სომხეთისთვის შავი ზღვის სანაპიროს, რომელზედაც პრეტენზია ჰქონდათ პონტოელ ბერძნებს, გადაცემის იდეას და გამოთქვა რწმენა, რომ ბერძნებსა და სომხებს აქვთ წარმატებით თანაარსებობის უნარი სომხეთის ახალი სახელმწიფოს ფარგლებში, პონტოელებისთვის კულტურული ავტონომიის მინიჭების პირობებით.⁶⁴⁴

იმავდროულად ტრაპიზონისა და ერზურუმის ვილაიეთების მცირე ნაწილზე პრეტენზია ჰქონდა საქართველოსაც. 1920 წ. 1 მარტს ანტანტის უმაღლესი საბჭოსთვის პირველი რესპუბლიკის დელეგაციის მიერ წარდგენილი მემორანდუმის შემცველ საქართველოს ტერიტორიულ მოთხოვნებში ჩართული იყო პრეტენზია ზოგიერთ ტერიტორიაზე, რომლებიც სომხეთსაც უნდოდა.

⁶⁴² Hewsen, p. 235.

⁶⁴³ Аваловъ, в *цум .mp.*, с. 255.

Can Erimitan, “Hittites, Ottomans and Turks: Ağaoğlu Ahmed Bey and the Kemalist Construction of Turkish Nationhood in Anatolia” in *Anatolian Studies*, Vol. 58 (2008), pp. 150-156.

Hewsen, pp.234-235.

⁶⁴⁴ Hovannisian, Vol. III, p.404.

ეს ტერიტორიები მოიცავდნენ ტრაპიზონის ვილაიეთის ლაზისტანის სანჯაყს, რომელსაც ეკავა პარიადრიის (პონტოს) მთებსა⁶⁴⁵ და რუსეთ-თურქეთის ძველ საზღვარზე ქალაქ ხოფასა და ქალაქ ოფიდან აღმოსავლეთით ჩამდინარე მდინარე კალოპოტამოს⁶⁴⁶ შორის შავი ზღვის სანაპიროს შორის ჩაჭედილი შედარებით მცირე ტერიტორია, ასევე კესკიმისა და თორთუმის⁶⁴⁷ თიშარებს⁶⁴⁸ (რაიონებს) ერზურუმის ვილაიეთის ამავე სახელობის სანჯაყში და ისპირის⁶⁴⁹ თიშარის მცირე ნაწილს იმავე სანჯაყში.⁶⁵⁰

ლაზისტანი (ლაზონა)

ლაზებით, რომლებიც როგორც ლინგვისტურად, ისე ეთნიკურად იმდენად ახლოს არიან ქართველებთან, რომ ისინი ქარ-

⁶⁴⁵ პონტოს მთები (პონტოს ქედი, ჩრდილო ანატოლიის მთები) – მთათა სისტემა თურქეთის ჩრდილოეთში, გადაჭიმულია შავი ზღვის სამხრეთ ნაპირზე, მდინარე ემილ-ირმაქის („მწვანე მდინარე“) შესართავიდან მდინარე ჭოროხის შესართავამდე და იქით ქარჩალის მწვერვალამდე, რომელიც მის აღმოსავლეთ დაბოლოებად შეიძლება ჩაითვალოს. აღმოსავლეთ ნაწილში მას ჭრის ჭოროხი და თავისი ფერდობებითა და კონტრფორსებით ავსებს ართვინის ილის ნაწილს თურქეთში და მთელ აჭარას საქართველოში.

⁶⁴⁶ კალოპოტამო (ბერძნ. – „კარგი კალაპოტი“), ახლანდელი – იდერნე (იმავე მნიშვნელობის თურქული შესატყვისი).

⁶⁴⁷ თორთომი, თორთუმი – პროვინცია ისტორიული საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, ამჟამად თურქეთის ტერიტორიაზე.

⁶⁴⁸ თიშარი (timar) – პირობითი მემკვიდრეობითი მიწათმფლობელობა შუა საუკუნეების ოსმალეთის იმპერიაში. ეძლეოდათ სახელმწიფო მიწების ფონდიდან სამხედრო სამსახურის აღსრულებისთვის. თიშარის მფლობელი (თიშარიოტი) ვალდებული ოყო თურქეთის არმიის ლაშქრობებში მონაწილეობა მიეღო შეიარაღებული ცხენოსანი მეომრებით. 1839 წ. თიშარის სიტემა გაუქმდა, მისი მფლობელებისგან მითვისებისა და სამხედრო სამსახურზე უარის გამო.

⁶⁴⁹ სპერი – ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარე თანამედროვე თურქეთის ტერიტორიაზე, ისტორიული მესხეთის ნაწილი. ეს მხარე ბაგრატიონთა საგვარეულოს სამშობლოდ ითვლება.

⁶⁵⁰ Аваловъ, в цум .тр., с. 255-257.

V. Babet, *Les richesses naturelles de la Georgie – Richesses minières* (Paris, 1920), p. 5;

Бадри Гогна, *Абхазия – историческая провинция Грузии* (Paris, 2005), стр. 78-82;

Hovannisian, pp. 30-31.

თველი ხალხის შტოდ შეიძლება ჩაითვალოს, დასახლებული ლაზისტანი (ლაზურ ენაზე ამ მხარეს ლაზონა ეწოდება) პროტოქართული სახელმწიფო კოლხიდას შემადგენლობაში შედიოდა ძვ. წ. XII საუკუნიდან დაწყებული ძვ. წ. VI საუკუნის შუა ხანებამდე, როცა ის აქემენიდების სპარსეთმა დაიპყრო.⁶⁵¹ ძვ. წ. IV საუკუნის დასაწყისში სპარსელების მფლობელობას ბოლო მოეღო და ტერიტორია მდინარეებს ჭოროხსა და კალოპოტამოს შორის პროტოქართული სახელმწიფო ეგრისის შემადგენლობაში შევიდა.⁶⁵² ძვ. წ. 83 წ. ეგრისის სახელმწიფოც დაეცა და პონტოს სახელმწიფოს მიუერთდა. ახ. წ. 62 წელს პონტოს სამეფო იარაღით დაიპყრო რომის იმპერიამ. მოხდა მთელი რეგიონის ანექსია და ის რომის დიდი პროვინციის – ბითინიისა და პონტოს ნაწილი გახდა. იმ დროიდან რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში ტერიტორია, რომელმაც შემდგომში სახელწოდება „ლაზისტანი“ მიიღო, რომის იმპერიის შემადგენლობაში, 392 წლის შემდეგ კი მისი მემკვიდრის – ბიზანტიის შემადგენლობაში რჩებოდა. ახ. წ. VII საუკუნის შუა ხანებში მომავალმა ლაზისტანმა არაბთა შემოსევა გადაიტანა, XI საუკუნის ბოლოს კი გაერთიანებული საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში შევიდა. 1204 წ. ლაზების ქვეყანა გადაეცა ტრაპიზონის იმპერიას, რომელიც საქართველოს ქვეშევრდომი იყო. XIII საუკუნის ბოლოს ეს ტერიტორია კვლავ საქართველოს შემადგენლობაში შევიდა და მის ნაწილად რჩებოდა 1443 წელს გაერთიანებული საქართველოს სამეფოს დაშლამდე. ამის შემდეგ დროის შედარებით მოკლე შუალედებში ლაზისტანი იმერეთის სამეფოს, გურიის სამთავროსა და სამცხე-საათაბაგოს სამთავროს

⁶⁵¹ W.E.D. Allen *A History of the Georgian People* (London, 1933), pp. 33 and 49;

Hewsen, p. 31;

Alexander Mikaberidze, *Historical Dictionary of Georgia* (New York, 2015), pp. 232-233.

Ronald Grigor Suny, *The Making of the Georgian Nation* (Indianapolis, 1994), p. 9.

Cyril Toumanoff, *Studies in Christian Caucasian History* (Washington, 1963), pp. 69-84.

⁶⁵² Hewsen, pp. 33, 35 and 73;

Mikaberidze, p. 233;

Donald Rayfield, *Age of Empires: a History of Georgia* (London, 2012), p. 201;

Suny, pp. 2 and 9-10.

ნაწილი იყო XVI საუკუნეში თურქ-ოსმალების მიერ მის დაპყრობამდე (იხ. რუკები 17 და 295 გვერდებზე).⁶⁵³ ლაზების ქვეყნის ოსმალთა იმპერიის შემადგენლობაში ჩართვის შედეგი მისი სწრაფი ისლამიზაცია გახდა, ამის შემდეგ ლაზები ლოიალური თურქი ქვეშევრდომები გახდნენ, რომლებიც პირველი მსოფლიო ომის დროს 1914-1917 წლებში ენთუზიაზმით მონაწილეობდნენ რუსეთის იმპერიის ჯარების წინააღმდეგ ბრძოლაში, ისევე როგორც 1918 წ. – ქართული ნაწილებისა და პონტოელი ბერძნების რაზმების წინააღმდეგ.⁶⁵⁴

კესკიმი-თორთუმი-ისპირი

ისტორიულად კესკიმისა და თორთუმის თიშარების, ასევე ნაწილობრივ ერზურუმის ვილაიეთის ისპირის თიშარის ტერიტორიები შეადგენდნენ ქართულ პროვინციებს ტაოს, პარხალს, თორთომსა და სპერს.⁶⁵⁵ დღეისთვის საქართველოს ისტორიის სფეროში ბევრი სპეციალისტი მიქაბერიძის, რეიფილდისა და სუნის ჩათვლით თანხმდებიან იმაში, რომ დასახელებული ტერიტორია ქართული კულტურისა და ქართული სახელმწიფოებრიობის აკვანი იყო, რადგანაც სწორედ იქ ძვ. წ. VII საუკუნეში წარმოიშვა ტაოხების (დიაუხების) ტომის მიერ შექმნილი პირველი პოლიტიკური წარმონაახი, რომელიც შეიძლება ემბრიონულ პროტოქართულად ჩაითვალოს.⁶⁵⁶ ძვ. წ. IV საუკუნის დასაწყისიდან ეს რეგიონი პროტოქართული სახელმწიფოს იბერიის (ივერიის) ნაწილი იყო.⁶⁵⁷ ძვ. წ. II საუკუნესა ახ. წ. II საუკუნის დასაწყისს შორის ოთხასწლიანი პერიოდის განმავლობაში ის რამდენჯერმე გადავიდა ხელიდან ხელში იბერიასა და სომხეთს შორის, შემდეგ

⁶⁵³ Mikaberidze, p. 467

⁶⁵⁴ Авалов, с. 255.

Зайончковский, *Первая Мировая война* (Санкт-Петербург, 2002), с. 376

⁶⁵⁵ *Атлас Грузинской СССР* (Москва, 1963), с. 249-252;

Hewsen, p. 130.

⁶⁵⁶ Allen, pp. 24, 33 and 58;

Hewsen, pp. 30-31;

Mikaberidze, pp. 262 and 625;

Rayfield, pp. 16-17;

Suny, pp. 6-9.

⁶⁵⁷ *Атлас Грузинской СССР*, с. 244-246;

Hewsen, p.33;

Suny, p. 2.

საუკუნეებში კი ბიზანტიის სპარსეთთან ომის ბრძოლის არენა იყო.⁶⁵⁸ პროვინციებმა ტაომ, პარხალმა და თორთომმა VII საუკუნეში გადაიტანეს არაბების მიერ დაპყრობა და გამაჩანაგებელი არაბ-ბიზანტიის ომები, რომლებიც ამას მოყვნენ, და შექმნეს ტაო-კლარჯეთის სამთავროს საფუძველი, რომლის გარშემო X საუკუნის ბოლოს ერთი გვირგვინის ქვეშ რამდენიმე ქართული სახელმწიფო გაერთიანდა.⁶⁵⁹ 1010 და 1442 წლებს შორის პერიოდში ტაო, პარხალი და თორთომი ერთიანი საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდნენ, იმ დროს კი პროვინცია სპერი საქართველოს სახელმწიფო საზღვრებს გარეთ აღმოჩნდა და დაქუცმაცებულ ნაწილებად რამდენიმე არაქართული სახელმწიფოს შემადგენლობაში შევიდა (იხ. რუკები 17 და 295 გვერდებზე).⁶⁶⁰ XVI საუკუნის შუა ხანებში ერთიანი ქართული სახელმწიფო დაიშალა და პროვინციები ტაო, პარხალი და თორთომი სამცხე-საათაბაგოს სამთავროში შევიდნენ. 1590 წელს ოტომანთა იმპერიამ სამცხეს მიწების ანექსია მოახდინა და დასახელებულმა პროვინციებმა იქ კესკიმისა და თორთუმის თიმარები შექმნეს (იხ. რუკები 17 და 295 გვერდებზე).⁶⁶¹ პროვინცია სპერი თურქ-ოსმალებმა კიდევ უფრო ადრე, 1451 წლის ბოლოს დაიპყრეს და ის ისპირის თიმარის ნაწილი გახდა. ოსმალთა იმპერიის

⁶⁵⁸ *Атлас Грузинской СССР*, с. 245;
Hewsen, pp. 34-39, 45-50 and 62-104;
Mikaberidze, p. 625;
Suny, pp. 13-27

⁶⁵⁹ Allen, pp. 82-90;
Атлас Грузинской СССР, с. 247 и 249-250;
Hewsen, p. 109;
Mikaberidze, pp. 250 and 625-626;
Rayfield, pp. 70-96;
Suny, pp. 32-34.

⁶⁶⁰ *Атлас Грузинской СССР*, с. 251-255;
Hewsen, pp. 130 and 135;
Mikaberidze, p. 626;
Suny, pp. 34-45.

⁶⁶¹ Allen, pp. 148,
Атлас Грузинской СССР, с. 253-258;
Hewsen, pp. 143, 148;
Mikaberidze, p. 626;
Rayfield, pp. 201-230;
Suny, pp. 45-49.

შემადგენლობაში სამცხეს ჩართვას თან ახლდა ისლამიზაცია და რელიგიურ ნიადაგზე აქტიური მიგრაციის შედეგად მკვიდრი მოსახლეობის ნაწილობრივი ჩანაცვლება. ადგილობრივ მცხოვრებთა 60%-მა, რომლებიც სხვადასხვა სოციალურ ფენას ეკუთვნოდნენ, ისლამი მიიღეს, იმ დროს, როცა მუსლიმანად გახდომაზე უარის მიქმელს მიგრაციის (უპირატესად იმერეთში) გარდა სხვა არჩევანი არ ჰქონდა. მალე ქრისტიანი ლტოლვილების მიერ დატოვებულ მიწებზე ოსმალთა კოლონიზატორები, უმეტესწილად თიურქული და ქურთული წარმოშობის მომთაბარეები დასახლდნენ.⁶⁶² მაგრამ დღესაც კი ქრისტიანული ეკლესიებისა და სამონასტრო კომპლექსების, ისეთების როგორცაა ოშკი, ხახული, იშხანი, ოთხთა ეკლესია და სხვები, ამ ტერიტორიების ქართულ წარსულს გვაგონებენ. XIX საუკუნის დასაწყისისთვის ადგილობრივ მცხოვრებთა დიდი უმრავლესობა თავგამოდებული მუსლიმანი და ლოიალური ოსმალთა ქვეშევრდომი იყო, რომლებიც თავიანთ თავს „კარგ თურქებად“ თვლიდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთებს თავიანთი ქართული ან ნაწილობრივ ქართული წარმოშობა ჯერ კიდევ ახსოვდათ. პირველი მსოფლიო ომის მსვლელობაში კესკიმის, თორთუმისა და ისპირის თიბარების მოსახლეებმა არაორაზროვნად გააკეთეს თავიანთი მტრული განწყობის დემონსტრაცია რუსეთის იმპერიასთან, ასევე ქართველებსა და სომხებთან დამოკიდებულებაში.

ანტანტის დიდი სახელმწიფოების დამოკიდებულება საქართველოს ტერიტორიული პრეტენზიების მიმართ

იმისგან დამოუკიდებლად, თუ რამდენად დასაბუთებული იყო ისტორიული ან გეოგრაფიული თვალსაზრისით ტრაპიზონისა და ერზურუმის ვილაიეტების ტერიტორიის ნაწილზე საქართველოს პრეტენზია, ის მაინც უკიდურესად სკეპტიკურ რეაქციას იწვევდა ანტანტის ქვეყნების სამხედრო და პოლიტიკური ლიდერების მხრიდან, რომლებიც 1920 წლის ივნისის ბოლომდეც არ იყვნენ მზად, დათანხმებულიყვნენ თუნდაც რუსეთის სამი ყოფილი, ასევე პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე ქართული დელეგაციის ზემოთ მოხსენებულ მარტის მემორანდუმში მითითებული ოკრუგის – ბათუმის, ართვინისა და არტანის

⁶⁶² Rayfield, pp. 231-232; Suny, p. 52.

საქართველოსთვის გადაცემას.⁶⁶³ მოკავშირეების ხელმძღვანელობის დამოკიდებულება ბათუმის საქართველოსთან შესაძლო მიერთებაზე გამოთქვა პოლკოვნიკმა პიერ შარდინიმ (კავკასიაში საფრანგეთის სამხედრო მისიის ყოფილმა მეთაურმა), რომელიც მიიჩნევდა, რომ „შემთხვევაში, თუ ქართველებს ბათუმის ანექსიისა და ბათუმ-არტაანის რკინიგზის შტოს კონტროლქვეშ ადების ნებას დართავენ, სომხეთს იქ თითოსაც არ გააყოფინებენ“.⁶⁶⁴ თუმცა 1920 წ. ივლისის დასაწყისში მოკავშირეები მაინც დათანხმდნენ საქართველოსთვის ბათუმისა და ართვინის ოკრუგების გადაცემას. რაც შეეხება ლაზისტანს, დიდი ბრიტანეთისა და საფრანგეთის ლიდერები ერთხმად იზიარებდნენ რობერტ ვანსიტარტის (მაღალი თანამდებობის ბრიტანელი დიპლომატისა და გაერთიანებული სამეფოს საგარეო საქმეთა მინისტრის მომავალი მოადგილის) აზრს, რომელიც თვლიდა, რომ სომხეთის მიერ ლაზისტანის მოპოვება მისთვის ღირსეული კომპენსაცია იქნება საქართველოსგან ბათუმის ოკრუგის ანექსიის შემდეგ მის მიერ ბათუმში შავ ზღვაზე გასასვლელის „დაკარგვის“ გამო, ამ დროს კი ლაზები სომხეთის შემადგენლობაში „ეთნიკური უმრავლესობის უფლებების გარანტიით“ უნდა დაკმაყოფილდნენ.⁶⁶⁵ ლაზისტანზე საქართველოს პრეტენზიის წინააღმდეგ მეორე საფუძვლიანი არგუმენტი იყო ის ფაქტი, რომ თვითონ ლაზებს არასდროს არ გამოუთქვამთ ქართული სახელმწიფოს შემადგენლობაში ყოფნის სურვილი.⁶⁶⁶

ამ დავაში საქართველოს კონტრარგუმენტი კი იმაში მდგომარეობდა, რომ თუმცა ლაზისტანისა და კესკიმის, თორთუმისა და ისპირის თიმარების მოსახლეებს არ სურთ თურქეთისგან გამოყოფა, სანამ თურქეთი მყარად აკონტროლებს აღმოსავლეთ ანატოლიას, მათი სურვილი შეიძლება საქართველოს სასარგებლოდ შეიცვალოს, თუ ქართულ სახელმწიფოში მისი შესვლა სომხეთთან მიერთების ერთადერთი ალტერნატივა იქნება.⁶⁶⁷ მაგრამ ამ არგუმენტმა მოკავშირეების ლიდერების მხრიდან გაგება ვერ ჰპოვა, საქართველოს წარმომადგენლებმა კი სამ-

⁶⁶³ Авалов, в *цит. тр.*, с. 253-255;

Hovannisian, pp. 31-33 and 53-55.

⁶⁶⁴ Hovannisian, p. 55.

⁶⁶⁵ *Ibid.*, p. 55

⁶⁶⁶ Авалов, в *цит. тр.*, с. 255.

⁶⁶⁷ Авалов, с. 256.

შვიდობო კონფერენციაზე არამც თუ თურქეთთან საზავო ხელშეკრულებაზე ხელმოწერაში მონაწილეობის მიღებაში მიწვევა არ მიიღეს, არამედ ისინი სევრის კონფერენციაზე მონაწილეობაშიც კი არ დაუშვეს.

სევრის ხელშეკრულების დადების შედეგები

სომხეთს ამასთან არ აღმოაჩნდა მისთვის სევრის ხელშეკრულების პირობებით ოფიციალურად გადაცემული თურქული ტერიტორიების ფაქტიურად გაკონტროლების შესაძლებლობა. ამის ერთ-ერთი მიზეზი იმაში მდგომარეობდა, რომ თურქეთის მხრიდან სევრის ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს უკანასკნელი სულთნის (მეჰმედ VI) მთავრობის, რომელიც ამ მომენტისთვის, გარდა მოკავშირეების მიერ ოკუპირებულ კონსტანტინოპოლში რამდენიმე ადმინისტრაციული შენობისა, რეალურად არანაირ ტერიტორიას არ აკონტროლებდა, წარმომადგენლებმა. ამავე დროს სევრის ხელშეკრულების დებულებები კატეგორიულად უარყვეს თურქმა ნაციონალისტებმა, ასევე დიდმა ეროვნულმა კრებამ და ანკორაში (ანკარაში) ქემალ ათათურქის მიერ ჩამოყალიბებულმა ეროვნულმა მთავრობამ, რომელმაც თავი თურქეთის ერთადერთ კანონიერ ხელისუფლებად გამოაცხადა. 1920 წლის ბოლოსთვის თურქი ნაციონალისტები – ქემალისტები სტაბილურად აკონტროლებდნენ ანატოლიისა და დასავლეთ სომხეთის დიდ ნაწილს, სევრის ხელშეკრულების პირობებით სომხეთისთვის გადაცემული ტერიტორიების მუსლიმანური მოსახლეობა (თურქები, ქურთები და ლაზები) კი მზად იყო, მასობრივად აელო ხელში იარაღი ნებისმიერი ძალის, რომელიც იმ მიწების კონტროლქვეშ აღებას ეცდებოდა, რომლებსაც ეს ხალხები თავისად თვლიდნენ, წინააღმდეგ ბრძოლისთვის.

სევრის ხელშეკრულებაზე ხელმოწერის შემდეგ შექმნილი არასტაბილური სიტუაცია არ აკმაყოფილებდა არც სომხეთს, არც ქემალისტურ თურქეთს, რის შედეგადაც 1920 წლის სექტემბრის დასაწყისში გაჩაღდა სომხეთ-თურქეთის ომი. ომის პირველი ორი კვირის განმავლობაში სომხურმა შეიარაღებულმა ძალებმა მძიმე დამარცხებები განიცადეს, რამაც სომხეთი დაღუპვის პირას დააყენა. თურქები გამალებით უტევდნენ და სანამ ამერიკის პრეზიდენტი ვუდრო ვილსონი თეთრი სახლის ოვალურ კაბინეტში იჯდა და სომხეთის სახელმწიფოს ვირტუალურ რუკას ხაზავდა, მის შემადგენლობაში ერზურუმის, ვანისა და

ტრაპიზონის ჩათვლით, ყარაბეჟირ-ფაშას ჯარებმა წარმატებით დაიკავეს პენაკი⁶⁶⁸ და სარიყამიში, რამდენადმე მოგვიანებით – ყარსი და ალექსანდროპოლი...

აქ უნდა აღინიშნოს, რომ ომის თავიდან აცილება შესაძლებელი იქნებოდა, სომხეთისა და საქართველოს მთავრობებს მათი დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებაზე მიმართული სამხედრო ალიანსის შექმნაზე მოლაპარაკება რომ შეძლებოდათ. 1920 წ. აგვისტოს შუა რიცხვებში საქართველოს მთავრობამ რამდენიმე დემარში გააკეთა ამ მიმართულებით, მნიშვნელოვანწილად ვიცე-პოლკოვნიკის კლოდ სტოქსის (რომელიც იმ დროს დიდი ბრიტანეთის სამხედრო მისიის მეთაური იყო სამხრეთ კავკასიაში) გავლენით. მაგრამ ეს გეგმა არ შედგა (იხ. თავი 8).

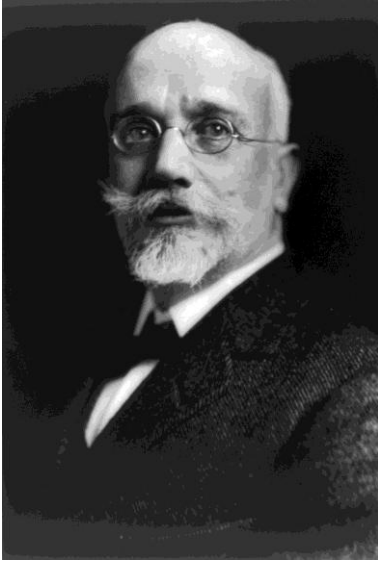
სევრის ხელშეკრულების მნიშვნელობა საქართველოსთვის

სევრის ხელშეკრულების დებულებებმა ვერ დააკმაყოფილეს საქართველოს ტერიტორიული პრეტენზიები. ეს „წარუმატებლობა“ სასარგებლო გამოდგა, რადგან იმ მომენტისთვის ლაზისტანში და კესკიმის, თორთუმისა და ისპირის თიმარებში ჰიპოთეტური ქართული ექსპანსია პირველ რესპუბლიკას მხოლოდ ახალ პრობლემებს მოუტანდა. აღწერილ პერიოდში საქართველოს უკვე ჰქონდა საკმარისი უსიამოვნებანი ეთნიკურ უმცირესობებთან. კიდევ რამდენიმე ასეულ ათასი მტრულად განწყობილი ქვეშევრდომის შეძენას მხოლოდ შინაგანი დაძაბულობის გაძლიერება და მდგომარეობის ასე თუ ისე სტაბილურობის მოშლა შეეძლო.

ამის მიუხედავად, ავალოვის აზრით, სევრის ხელშეკრულება ძალიან მნიშვნელოვანი იყო საქართველოსთვის თუნდაც იმიტომ, რომ მითითებული ხელშეკრულების მუხ. 92-ში საქართველო დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ არის მოხსენებული.⁶⁶⁹

⁶⁶⁸ პენაკი (პენეკი, ფანაქი) – სოფელი ერზურუმის ვილაიეთში, სადაც მდებარეობს ისტორიული სამხრეთ საქართველოს, ტაოს ძეგლი – ძეგლი ჭემმარიტის (ანუ ძეგლი ცხოვლის, იგივე წმ. ჯვრის) სახელობის საკათედრო ტაძარი – ზანა (Penek Kilisesi)

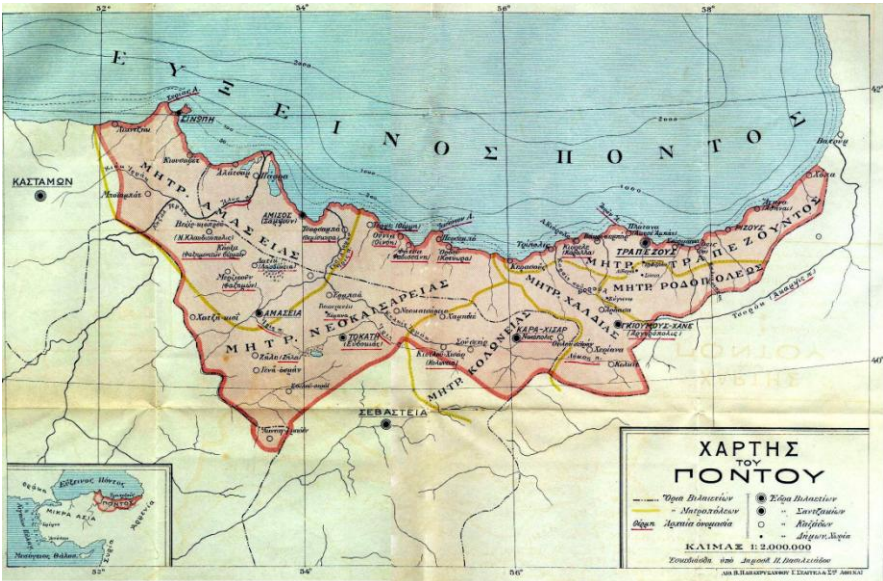
⁶⁶⁹ Авалов, с. 289-290.

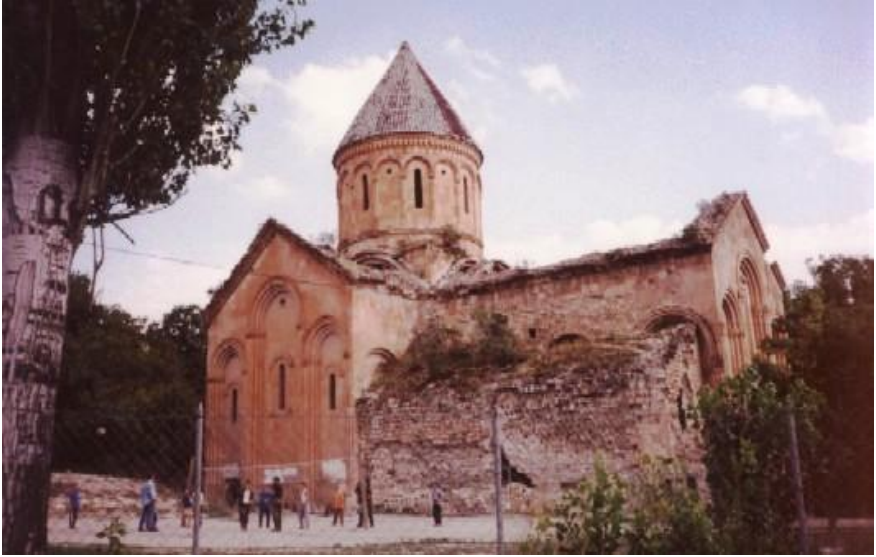
ელეფთერიოს
ვენიზელოსი

ბერძნული მონასტერი
სუმელა ტრაპიზონთან

პონტოს ბერძნული სახელმწიფოს გეგმა

იზხანი – XI საუკუნის ქართული მონასტერი
(დაარსებულია VII ს.-ში)

წმ. იოანე განმანათლებლის ქართული ეკლესიის ნანგრევები ოშკში

ხახული – X საუკუნის ქართული მონასტერი (ამჟამად მეჩეთი)

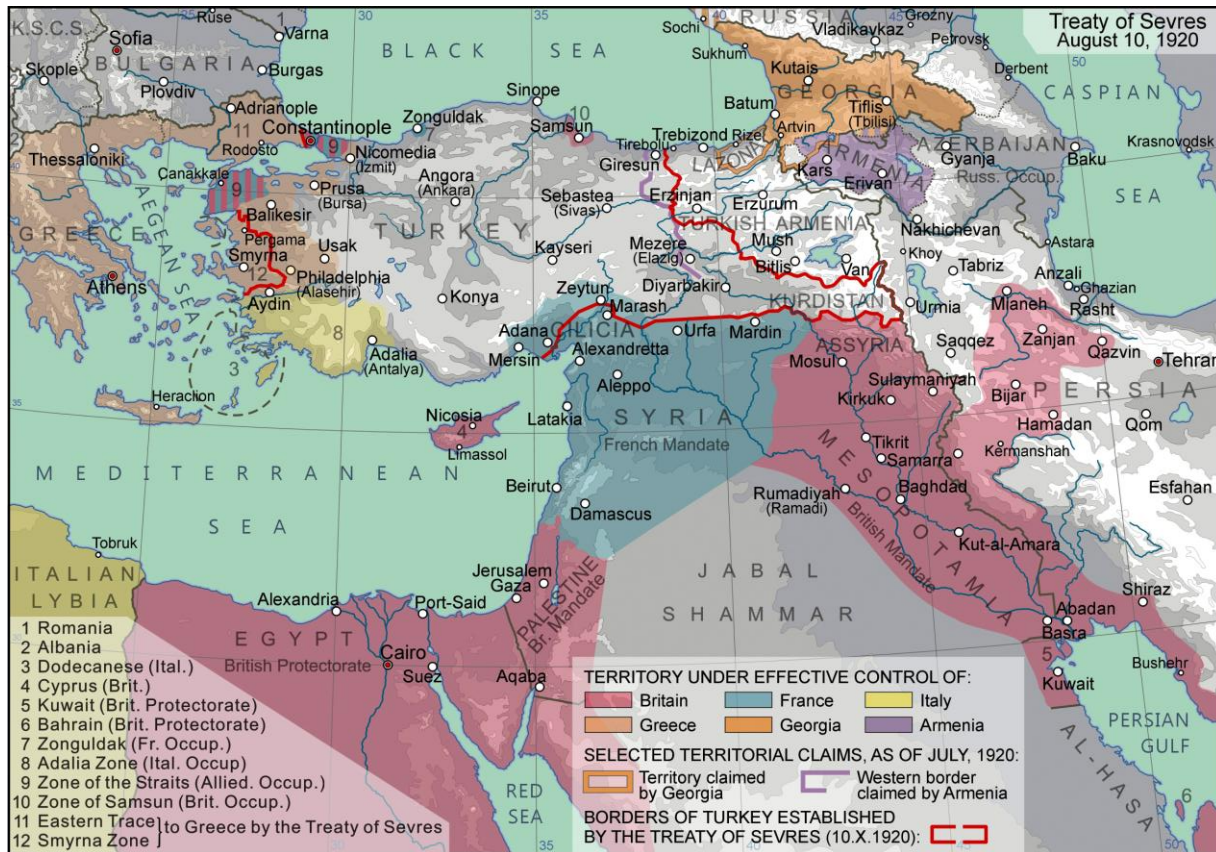
ლაზების ჯგუფი

თურქი დელეგატები ხელს აწერენ სევრის ხელშეკრულებას

სევრის ხელშეკრულების ხელმოწერის შემდეგ

THE SOUTH CAUCASUS AT THE TIME OF SIGNING THE TREATY OF SEVRES (10.VIII.1920)

